

Мукаддима Дарки воқеияти иҷтимоӣ, муайян кардани ниёзҳои мардум, масъалагузорӣ ва ҳаллу ҷасли онҳо аз ҷиҳати асосии сиёсати давлатдорӣ мебошанд. «Тавре мебинем, ҳама гуна давлат як навъ муколаморо меонад, машварат ҳам кӯшиши (stokhadzontai) ин ё он неки карданро дорад. Гузашта аз ин, аз ҳама бештар ва аз ҳама нақвиҳо онҳо волотар аст, ки муҳимтарин бошад ва ҷунин муколама қулли самтхоро дар бар гирад. Ана ҳамин муколама давлат ном дорад ё ин ки муколамаи сиёсӣ» (Аристотель. Политика. – М.: Рипол классик, 2010. – С. 24).

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии мамлакат (26-уми январӣ соли 2021) ҳамин манзаланро дорад. Дар

Паём муҳимтарин масъалаҳои ҳаёти давлат – сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, боз ҳам баланд бардоштани иқтисодӣ муҳофизат ва таъмини амнияти давлатӣ, муҳофизат ба муқобили терроризм ва экстремизм мавриди таҳлил, арзёбӣ ва ҳуҷусабарорӣ қарор гирифтаанд.

Илова бар ин, рушди ҷиҳати инсонӣ, аз ҷумла, масъалаҳои таълим ва тарбияи омма, таҳаккули ҳештаншиносӣ ва ҳудушиносии миллӣ аз мавзӯҳои қалидии Паём махсус меғарданд.

Боиси қаноатмандист, ки зерини сиёсати ҳирадмандонаи Пешвои миллат дар соҳаи мактаб ва маориф насли нав ба қамол расид. Он дар қулли самтҳои ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии кишвар муваффақона ҷаъолият мекунад. Имрӯз ва ояндаи рушди мамлакат ба дониш, қасбият, таҷриба, ҳаҳонбинӣ, маънавият, эҳсоси масъулият ва ҳавонмардӣ, яъне сифатҳои шахсии насли нав пайвастагӣ дорад. Ва маҳз ба ҳамин хотир ин ҷараёни солим ва табиӣ рушди ҳома сазовори дастгирии ҳамаҷониба мебошад.

Сиёсати маорифпарваронаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таҳқиқоти алоҳидаи муқамал ниёз дорад. Он бояд дар асоси методҳои сирф илмӣ мавриди омӯзиши ғустурда қарор бигирад. То насли имрӯза ва оянда бидонанд, ки дар солҳои навадуми асри гузашта ва даҳсолаҳои минбаъда тавассути хизматҳои ҷоннисоронаи Сарвари давлат дар мамлакат ҷи гуна инқилобҳои маданӣ ва фарҳангӣ сурат гирифтанд ва онҳо дар рушду тақомули инсон ва ҳома ҷи натиҷаҳо ба бор овардаанд.

Кӯшиши ҳаддалимқони дарки муҳтавои Паёми Пешвои муаззами миллат дар соҳаи маънавият, илму маориф ва тарбияи инсон мавзӯи баҳси мо мебошад.

Иқтисодиёт ва маориф

Маълум аст, ки дар муносиботи ҳамаҷиятӣ ҳанбаҳои иқтисодӣ мақеи муайянқунанда доранд. Ва муҳтавои ҳаҳонбинӣ, шеваи тафакқури инсон дар ҳома аз онҳо сарҷашма меғирад.

Арзишҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва маънавият, маҳз тавассути муносибатҳои истехсолӣ таҳаққул меёбанд ва низоми муайян пайдо меқунанд. Дар ин ҷараён омилҳои дигар, аз қабилӣ ҳақартери миллӣ, оила, муҳит, муҳтавои тарбия ва

таълим низ, албатта, таъсиргузор хастанд. Аммо шакли иштирок дар фаъолияти дастчамъонаи истехсолӣ, ки ба пешрафти ҳаёти рӯзмарраи чомеа нигаронида шудааст, дар рушди инсон нақши аслии дорад.

Маҳз ба ҳамин хотир, Роҳбари давлат хангоми муҳокимаҳои муҳимтарин масъалаҳои давлатдорӣ қисмати асосии суҳанронии ҳешро дар асоси маълумоти дақиқ ва таҳлилҳои амиқ ба соҳаҳои иқтисодиёт ва иҷтимоиёти мамлакат мебаҳшад. Ҳамзамон бо ин, илм, фарҳанг ва маънавиёти чомеаро ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи пойдевори мамлакат мешуморад. Кӯшиш менамояд, ки ҷаҳонбинии чомеа аз ҷараёни тараққиёти иқтисодии давлат ақиб намонад ва ҳатто дар ҳолатҳои муайян аз он пештар қадам гузорад ва омили тақонбахши рушди чомеа бошад.

Омӯзиши асарҳо, аз ҷумла Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нишон медиҳад, ки масъалаҳои ҷаҳонбинӣ ва ба ҳаёти давлатдорӣ навин мувофиқ гардонидани маънавиёти миллиро Сарвари кишвар дар алоқамандии ногӯсастанӣ бо таърихи миллат мешуморад. Усули ба эътибор гирифтани ирсият, пайдарпай, яъне муттасилиро дар ташаккули маънавиёти миллии омили муассири бунёди давлати миллии медонад.

Принсипи таърихият ва масъалаҳои рушди тафаккур

Роҳбари давлат ханӯз дар солҳои аввали истиқлолият дар сарсухани худ ба «Тоҷикон»-и Бобочон Гафуров аз ҷумла таъкид карда буд: «Агар мо аз роҳи тайкардаи пур аз шебу фарози миллати худ огоҳии нисбатан пурра медоштем ва аз ҳаҳоҳои содирнамудаи ниёгонамон сабақ мегирифтём, шояд тӯфони офатбори ҷанги гражданӣ, ки мо ба он дучор омадем, ҷунин ранги фоҷиавӣ намегирифт. Охир як сарҷашмаи худшиносии миллии маҳз ошноӣ бо мероси таърихӣ аст. То хотираи қавии таърихро, ки дар осори фарҳангиву илмӣ бостон маҳфуз аст, чомеа аз худ накунад, аз ҳираду заковати гузаштагонамон баҳраманд нашавад, дар тамоми риштаҳои зиндагӣ ба дастовардҳои дилхоҳ ноил шуда наметавонад» (Б. Гафуров. «Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав». – Душанбе: Дониш, 2008. – С. 5).

Тавачҷуҳи ҳос ба принсипи таърихият дар Паёми наҷбатии Пешвои миллат аз ҳамин мантиқи ҳештаншиносӣ ва худшиносии миллии сарҷашма мегирад: «Дар ин сол мо ҷашноҳои 5500 – солагии Саразми бостонӣ ва 700 – солагии Қамолӣ Ҳуҷандиро дар асоси қарори созмони бонуфузи байналмилалӣ ЮНЕСКО таҷлил қардем».

Таҳқиқ ва омӯхтани маводи таърихӣ дар асоси далелҳои муътамад ба мақсади муайянсозии ҳақиқати таърихӣ яке аз ҷанбаҳои мавриди тавачҷуҳи маҳсули Раҳбари давлат мебошад. Ё дониستاني қонунмандӣ ва ҳаракати тафаккурро ба хоҷири дарки раванди шаклгирӣ воқеияти тақдирӣ миллат пояи маърифатноқӣ мешуморад.

Ҷараёни расидан ба қадри Ватани аҷдодӣ, шинохти аслияти фардӣ ва арзишҳои миллиро бо зарурати дарки суботу оромиш ва сулҳу осоиш ҳамчун асоси пешравии чомеа, дар андухтани донишно, аз бар қардан ва омӯхтани сарнавишти миллати тоҷик

медонад.

Мантики диалектикӣ ва инкишофи чахонбинӣ

Яке аз муҳимтарин масъалаҳое, ки дар назди давлати миллии мо қарор дорад, сохтани чахонбинӣ, ба вуҷуд овардани ҳисси баланди ҳештаншиносӣ ва худшиносии миллий аст. Таъкиди доимии Пешвои миллат иборат аз он аст, ки тарбия ва таълим бояд қудрати бузурги дигаргун сохтани инсонро ба манфиати ҷомеа ва рушду нумӯи он дошта бошад.

Бидуни шак, аз ёд кардани порчаҳои назмиву насрӣ, хондани китоб ва аз худ намудани донишҳо огози кор аст.

Агар мағзи инсон тамоми асрори дунёро дар худ ҷо кунад, аз донишҳо ғанӣ гардонад, аммо онҳоро таҳлил, баррасӣ, арзёбӣ ва ҳамвазн бо воқеияти зиндагӣ истифода карда натавонад, рафтору амали харрӯзаӣ ҳешро тибки ин донишҳо ҷараён набахшад, монанд ба китобхонае мешавад, ки пур аз сарвати илму маърифат, аммо бечон аст. Амал карда наметавонад.

Ақидаҳои хурофотие, ки ҳатто ба тафаккури мардуми доно ва оғох, дар ҷанбаҳои гуногуни илм, махсусан илмҳои дақиқ, аз ҷумла зистшиносӣ, одамшиносӣ ва табиатшиносӣ ҳоким ҳастанд, аммо моҳияти масъалаҳои тараққиёти табиат, ҷамъият ва тафаккурро ҳамчун падидаи ғавқуттабӣ мефаҳманд ва тафсир мекунанд, аз ҳамин мафкура маншаъ мегиранд. Яъне доштани тавони инъикоси объективии шаклҳои мантикӣ бо ҳосияти аслии онҳо дар майнаи инсон қори ҷандон сахлу осон нест.

Конунмандии ҳаракат ё наздикшавии тафаккур ба донишҳои воқеияти ҳақиқӣ тавассути донишҳои илмӣ ҷузъи муҳими мундариҷа ва сифати идрок аст. Ин нуқта водор месозад, новобаста аз ҳуҷҷати тасдиқкунандаи таҳассусмандӣ, дараҷаи маълумот (миёна, олӣ, унвонҳои илмӣ), машғулият дар сохтори давлати дунявӣ (миллӣ) ба инобат гирифта шавад, ки дараҷаи тасаввуроти илмӣ шахсияти мавриди назар дар қадом ҷой аст. Соҳибилм аст ё донишу чахонбиние, ки дорад, ҳанӯз ба илм тавҷам ва ҳамвазну ҳамгун нагаштааст, «зӯхуроти хизматӣ», муваққатӣ, аз рӯйи зарурат, як навъ намоишқорӣ ва ҳатто тавре ки маълуман меғӯянд, «изҳори ғазл» аст.

Дар истиноди ёдшудаи Роҳбари давлат дар муқаддимаи асари «Тоҷикон»-и Б. Ғафуров, ки қимати як асари бузурги илмиро дорад, мантики диалектикӣ бо истифода аз ҷумлаҳои мураккаби сертаркибаи мансуб ба шарт, сабаб ва натиҷа омадааст ва дар он омилҳои фоҷиаи дарозмуддати миллий ниҳоят дақиқ, амик, возеҳу равшан, бо дарки масъулияти бузурги давлатдорӣ ва тақдирсозии ҳидояткунанда, асоснок тафсир шудаанд. Аз нигоҳи ӯ маҳз надонистани гузаштаи миллат «сабабҳои тӯғони офатбори ҷанги шаҳрвандӣ» гардидааст, ки бешубҳа ва бемуволиға дуруст аст.

Дар таълимоти Пешвои миллат илм, дониш, маърифат ва фарҳанг аз омилҳои наҷотбахши давлати миллий дар ҷамони ҷаҳонишавӣ шуморида мешаванд. Аз мантики даъвати рӯй бар ин ғанҷ ниҳодани Сарвари кишвар бармеояд: мо ҳамон вақт

хадафмандона, окилона ва муваффакона давлати миллии худро месозем ва онро аз тахти дил, бо тамоми хастӣ – бошуурона химоя карда метавонем, агар хонем, омӯзем.

Озмунҳои «Тоҷикистон – Ватани азизи ман», «Фурӯги субҳи доноӣ китоб аст» ва «Илм – фуруги маърифат» дар баробари ин ки инкилоби фарҳангии Пешвои миллат доир ба ташкилу танзими тарзи ҳаёти нав мебошанд, огозгари таҳавуллоти ҷиддиву бунёдӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии мамлакат низ ба шумор мераванд.

Методологияи таҳияи Паём ва сохтори мантикии он низ, тавре хотирнишон шуд, таваҷҷуҳи махсусро талаб мекунад. Яъне мардум вақте ҷиддан, бори дигар дар сатҳи оӣ ба хондани китоб даъват гардид, ки имконоти комил ва дастрасӣ ба ин гизои маънавиро пайдо кард: Ватанаш осуда, хонааш обод, дастархонаш пур аз неъмат, хотираш ҷамъ гашт. Мулк равшан шуд. Корхонаҳо ба кор даромаданд. Киштзори мазраву богҳо сабзу хуррам ва серхосил шуданд. Роҳу нақбҳо бунёд гардид. Дидори яқдигарии кавми ҷор мулки асл, ки қаблан фаслҳо дошт, васл ва муттасил гашт. Тибқи урфу одати миллии қонунмандӣ пайдо кард. Мулк ваҳдатобод, Тоҷикистон гулистон ва умедҳои ҳама ҳамватанон шуд. Бехтарин мактабҳо бо шароиту имконоти сатҳи оӣ, ки макони хуби донишандӯзианд, бунёд гардиданд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо истифода аз усули муқоисавӣ–таърихӣ рақамҳоеро мисол меорад, ки умумият ва фарқияти соҳаи маорифро дар самти таълим кардани кадрҳо дар гузашта ва имрӯз баръало нишон диҳад: «Чунонки борҳо хотирнишон карда будам, то қамони истиқлол дар Тоҷикистон ҳамагӣ 13 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ бо 69000 донишҷӯ фаъолият мекард.

Имрӯз шумораи муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба 41, донишҷӯён ба 245 ҳазор ва бо иловаи донишҷӯёне, ки дар хориҷи кишвар таҳсил мекунанд, ба 285 ҳазор нафар расидааст» (Ҳамон ҷо. – С. 25).

Сифат ва масъалаҳои таълим

Дар баробари дастовардҳо дар соҳаи рушди инфрасохтори маориф, Роҳбари давлат ба он ишора мекунад, ки тағйироти миқдорӣ ҳанӯз нишонгари дараҷаи касбият ва таҳассусмандии ҳатмқардагони мактабҳои оӣ буда наметавонад. Зеро ниёзҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар маҳз тавассути сатҳи баланди касбии кадрҳо таъмин карда мешаванд. Аз ин рӯ, ӯ доир ба касбомӯзӣ ва омодагии кадрҳо сухан ронда, таъкид месозад, ки қордонӣ, ташаббусқорӣ, масъулиятшиносӣ бояд сифатҳои воқеии қорманд бошанд.

Тағйироти мусбати миқдории инфрасохтори соҳаи маорифро ёдовар шуда, Сарвари миллат ҳамаҷунон ишора мекунад: «Бо вучуди ин, таъкид месозам, ки аз қониби роҳбарони Вазорати маориф ва илм, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар масъалаи қабули довталабон ва тарбияи кадрҳо, пеш аз ҳама, ба сифат эътибори аввалиндараҷа дода шавад» (Ҳамон ҷо. – С. 5).

Тахассусмандӣ ва сифатҳои шахсии соҳибкасб аввалин аломатҳои ҳастанд, ки омма онҳоро зуд эҳсос мекунад. Интизории ҷомеа аз хатмкардагони мактабҳои миёна, олий, соҳибунвонҳои илмӣ он аст, ки тибқи дараҷаи эълоншудаи маълумот шахс аз худ амалҳои судмандӣ баробарвазн ва ҳатто зиёда аз онро нишон диҳад.

Маориф ва сиёсат

Маънии марказонидашудаи давлат – таъмини амнияти ҷомеа, рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ аст. Ин мафҳумҳо бо мактаб, маориф, ҷаҳонбинӣ ва маънавияти ҷомеа робитаи мустақим доранд.

Одамон ҳама вақт дар он соҳти ҷамъияти зиндагӣ мекунанд, умр ба сар мебаранд, ки дар натиҷаи тарбия ва таълим ба он расидаанд. Ба ибораи дигар, ҷомеа сазовори соҳти давлатдорӣ ва сифати зиндагист, ки афроди он дар давраи муайяни таърихӣ, тавассути ҳосил кардани донишо, соҳтани ҷаҳонбиниҳо, эътиқодҳо ва боварҳо ҳамин соҳти давлатдорӣ ва сифати зиндагиро ба вучуд овардаанд. Зеро низомҳои сиёсӣ, ки аз беруни давлат ба ҷомеа таҳмил карда мешаванд, тарзе таърихӣ исбот кард, ноустувор ва ҳалокатбор ҳоҳанд буд.

Дар ҷомеае, ки ба пайдоиши аломатҳо ва зухуроти бегонапарастӣ, зиддимиллӣ, иртиҷой, ҳурӯфотӣ бетафовутӣ зоҳир шудааст, гурӯҳҳои муайяни ҳукуматҳои аз ғурсат истифода карда, қудрати сиёсӣ ба даст гирифтаанд. Дар ин раванд, арзишҳои миллӣ, ки асоси истиклолият ва рушди давлатро ташкил мекунанд, поймол мешаванд. Мардумони ғафлатзадаи он то даҳсолаҳои дигар ҳам умеди бозгашт ба асли ҳешро надоранд. Ҳамин тариқ, муътақид бояд буд: «Шакли раҳбарӣ, пешбарии қудрате, ки мо дорем, қисмати аз тарбияи моро ташкил мекунад» (К. Гельвеций. О човеке. – М.: Азбука, 1928).

Тарбия ва таълим муҳимтарин воситаҳои ҳимояи соҳти давлатдорианд. Зеро, дар сурати бегътиной маҳз онҳо омили тағйири сифатӣ – шикасти давлат ва ҷомеа шуда метавонанд.

Вакте дар бораи тарбия сухан меравад, он танҳо мактаб ва низомии маорифро дар назар надорад. Дар ин маврид, муносибат ва имконоти таъсиррасонии давлат ба ҳар як шаҳрванд, сарфи назар аз синну сол, шугл, манзалати иҷтимоӣ, эътиқодмандӣ ва макони зисти ӯ низ ба эътибор гирифта мешавад. Манзалати ифтихории «шаҳрванд» – ҳуқуқ ва вазифаҳои ӯ чунин муносиботи ҷамъиятиро танзим мекунад, таъмин месозад ва қафолат медиҳад.

Қўшишҳои нобасомони гурӯҳаҳое, ки меҳоҳанд масъулияти давлатро нисбат ба тарбияи қўдак, навраст ва қалонсолон зерин шубҳа ғуздоранд, содалавҳӣ, ғайриилмӣ, аммо бошууронаву мақсаднок ва аз лиҳози ҳуқуқи сиёсӣ қомилан беасос аст.

Принсипҳои соҳибистиклолӣ, ҳуқуқбунёдӣ, ягонагӣ ва дунявият талаботеро ба миён меғуздоранд, ки давлат барои ниғох доштани соҳти конститусионӣ, ташаққули ҷаҳонбинии ба он мувофиқ уҳдадорӣ ва вазифаи истисноии ҳудро мустақиман, аз

ячейкаҳои одӣ то сатҳи олии ҷомеа бояд иҷро кунад. Ин вазифаи давлат, ҳамчун шахси ҳуқуқӣ, ихтиёрӣ нест. Онро Конститутсия муайян кардааст. Давлат тавассути ҳукумат муваззаф аст, масъулияти ҳешро «бо қуллӣ имконоти дарихтиёрбуда» (ибора аз Конститутсияи ИМА) таъмин намояд.

Ҳамин тариқ, муайян кардани барнома, мундариҷа, моҳияти тарбия ва таълими омма аз вазифаҳои бузурги давлатдорӣ махсуб мегарданд.

Баъзе муҳолифони сохти давлатдорӣ миллии мо бар зидди ин воқеияти ҳуқуқӣ амал карда, бо ҳамин роҳ фитнабарангезӣ кардани мешаванд. Тавре мебинем, чунин амали ҳама аз адами заҳи ҳузури надониҳои номи умумӣ давлатдорӣ, ки барабас орзуи онро доранд, шаҳодат медиҳад.

Алоқамандии бевосита ва масъулияти давлатро дар тарбияи одамон дар доираи мактаб, маориф, донишгоҳ, коргоҳҳои хизмати давлатӣ, ташкилоту муассисаҳо, сарфи назар аз шакли моликият, масҷид, маъракаи суннатӣ ва муассисаҳои таълими динӣ бузургтарин мутафаккирони олам Афлотун, Суқрот, Абулқосим Фирдавӣ, Унсуралмаоли Қайқовус, Низом ул Мулк, Саъдии Шерозӣ, Аҳмад Маҳдуми Дониш, Садриддин Айнӣ ва садҳо ҳирадмандони дигар низ эътироф, таъйид ва ҳамчун қисми асосии давлатдорӣ таъкид кардаанд.

Барои мисол, Аристотел, ки ўро аз асосгузори илмҳои энциклопедии олам – фалсафа, сиёсатшиносӣ, тиб, математика, назмшиносӣ ва мантиқ шинохтаанд, ҳанӯз дувуним ҳазор сол пеш ба ин савол посух дода, бе дудилағӣ ва қотеона таъкид кардааст: «Дар он давлатҳое, ки ба ин масъала (тарбия – С. Я.) беэътиной мекунад, ҳама сохти давлатдорӣ зарар мебинанд. Охир, барои ҳар як сохти давлатдорӣ – тарбия ба он мувофиқ аз вазифаҳои аввалиндараҷа ба ҳисоб меравад. Ҳар як сохти давлатдорӣ бо ҳосияти алоҳидаи худ аз дигараш фарқ мекунад. Он чизе, ки ба тарзи маъмулӣ барои ҳамаи ин сохти давлатдорӣ хизмат мекунад ва онро аз аввал муайян месозад, тарбия аст» (Аристотель. Политика. – М.: Рипол классик, 2010. – С. 352).

Аристотел, барҳақ, таъкид кардааст, ки зуҳури давлат худ як нақша ё ин ки барнома аст. Он тибқи мақсадҳои мушаххас арзи вуҷуд мекунад. Аҳа маҳз ҳамин мақсад бояд тавассути тарбия рӯйи қор оварда шавад ва амалӣ гардад. Зарур аст, дар ҷомеа ҳама аз рӯйи як барнома – он қиро ки ҳама давлат мақсадгузори кардааст, таълиму тарбия бигиранд: «Ба хоҳири он ки ҳамаи давлат ҳақат як мақсадро пайғири мекунад, ҳамақун аниқ аст, ки барои ҳамаи шаҳрвандон тарбияи яқҳела зарур аст. Аммо масъулият барои тарбия бояд ташаббуси давлат бошад, на ташаббуси шахсӣ» (Ҳамон ҷо. – С. 352).

Таҳлил, баррасӣ, арзёбӣ ва ҳулосабарориҳо оид ба сабаб ва оқибати ширкат дар ҳаракатҳои террористӣ, аз ҷумла, «Ансоруллоҳ»-и собиқ ҳизби террористиву ифротгарои наҳзати ислом, «Иҳвон-ул-муслимин», «ал-Қойида», «Давлати исломӣ» ва ғайраҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки таълиму тарбияи берун аз доираи барномаи давлатӣ суратгирифта хизмати мустиқим ба равияҳои зиддимиллӣ, пеш аз ҳама, созмонҳои террористӣ мебошад.

Ба акл, хирад, дониш ва дурандешии Аристотел дар бораи мафхум, мантик ва табиати давлатдорӣ эҳтиром бояд гузошт. Ӯ дар бораи мухтавои тарбия ва таълим сухан ронда, таъкид мекунад: «Набояд фикр кард, ки гӯё ҳар як шахрванд – худ ба худ аст; не, ҳамаи шахрвандон ба давлат тааллуқ доранд, барои он ки ҳар яки онҳо пораи давлат мебошанд. Гамхорӣ дар бораи ҳар кадоми онҳо, табиист, ки гамхорӣ (тарбия ва нигоҳубин – С. Я.) нисбат ба ҷамъият аст». (Аристотель. Политика. – М.: Рипол классик, 2010. – С. 352).

Мафхуми давлат, сохти давлатдорӣ ва тарбияи шахрванд истилохоти аз лихози маънӣ ҳамсанганд. Файласуфи машҳури фаронсавӣ Клод Адриан Гелветсий (1715-1771) таъкид мекунад: «Дар ҳар як давлат санъати ташаккули инсон то дараҷае ба шакли давлатдорӣ пайванд мебошад ва бисёр шубҳаовар аст, ки ворид кардани тағйирот дар тарбияи ҷамъиятӣ бе тағйир додани сохти давлатдорӣ имкон дошта бошад» (К. Гельветсий. Об уме. – М.: 1938).

Модоме ки тамоми хушбахтиҳо ва бадбахтиҳо аз тарбия вобастагӣ дорад, он таваччуи афрод ва қувваҳои гуногуни ҷомеа ва пеш аз ҳама, бозигарони геополитикиро ба худ ҷалб мекунад. Гелветсий дар ин маврид менависад: «Низомии тарбия ҳама вақт бахшнок аст ва агар қулли ин фаъолиятро ба максими ягона пойбанд накунам, номуайян мемонад. Ин максим чӣ гуна бояд бошад? – Манфиатдори бештари ҷомеа аз чунин неки, қаноатмандии аз ҳама бештари ҷомеа аз натиҷаи ин навиш накуноӣ, хушбахтии бештари шахрвандон аз ин амал» (К. Гельветсий. О человеке. – М.: Азбука, 1938. – С. 5).

Саволи нисбат одӣ, аммо ғарбӣ Рохбари давлат, ҳамаҷунон посухи мантикии ӯ: «Мамлакатро кӣ обод мекунад? Муҳассис, соҳибқасб, шахси донишманд!» паёми абадии шахсияти бузурги илмхвар аст. Акси ин садо мудом саросари кишварро пахш мекунад.

Ба ақидаи муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, инсон як умр бояд илм омӯзад. Аз фарҳанг ва таҷрибаи зиндагӣ баҳравар бошад. Аз онҳо ҳулоса барорад. Дар ин маврид, муҳтаби Сарвари давлат танҳо ҳонандагон ва толибилмон нестанд. Миллат, тамоми мардум аст.

Воқеан, дониш андӯхтан, илм омӯхтан ҷараёни беҳири бархӯрди инсон бо табиат, ҷамъият ва тафаккури зудтағйирёбанда мебошад. Дар ин маврид, муҳандиси бузурги рӯҳи инсон Гелветсий менависад: «Холо ҳама ман омӯзиши ҳудуди давом медиҳам; тарбияи ман ҳама ба охир нарасидааст. Охир, қай он тамоми мешавад? Вақте ки ман дигар қудрати онро надорам: пас аз марги ман. Воқеан, гуфтан лозим аст, ки тамоми ҳаёти ман як тарбияи бардавомро мемонад» (К. Гельветсий. О человеке. – М.: Азбука, 1938. – С. 10).

Тавре таъкид гардид, сохти конституционии давлатдорӣ ҳам аз лихози ҳуқуқӣ, илмиву назариявӣ ва амалияи сиёсӣ бо мактаб, ки қисмати ҷудонашавандаи он аст, дар алоқамандии муайянқунанда қарор дорад. Маҳз ба ҳамаи хотир, Пешвои миллат максими нисбат ба дастгирии ҳамаҷаҳона илм ва маориф эътиҳоди ҷамъӣ меорад: «Ҳадафи роҳбари давлат аз ин ташаббусҳо баланд бардоштани сатҳи саводу

маърифатнокии мардум ва дар навбати аввал, наврасону ҷавонон, тақвияти ҳисси миллӣ, ватандӯстиву ватанпарварӣ, ҳувияти миллӣ, арҷгузорӣ ва омӯхтани таърих, фарҳанги бостонии тоҷикон, тавсеаи доираи донишу ҷаҳонбинии илмиву техникӣ ва илмҳои дақиқу табиӣ дар кишвар мебошад» (Ҳамон ҷо. – С. 28).

Мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳазорсолаи ахир ҳамчун асосгузори давлати миллии тоҷикон ворид гардид. Ӯ раванди воқеоти таърихӣи ташаккули халқи ҳеш, марҳалаҳои онро аз давраҳои қадим то замони нав, бори дигар аз нигоҳи илмӣ омӯхт. Омилҳои таъсис ва сабабҳои воқеии парокандагиву сукути давлатҳои бузургро, ки ин миллат аз сар гузаронидааст, аз дидгоҳи нав таҳлил, таҳқиқ, арзёбӣ ва дар ин асос ҳулосабарорӣ кард. Таҷрибаи таърихӣи халқҳои пешқадами дунё, соҳти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва ҷаҳонбинии онҳоро дар муносибат ба эҳёи муассисаи пешбарандаи ҷомеа – давлат гаштаву баргашта мавриди омӯзиш ва арзёбӣ қарор дод. Самараи неки чунин иқдоми ватанхоҳона дар назария ва амалияи сиёсии Пешвои тоҷикон ҳамакнун пешқадами ҷаҳони ҳаққон аст.

Маориф ва масъалаҳои ҷаҳонбинии миллӣ

Ҷонфидоии Роҳбари тоҷикон ва мақсаднокии заҳматҳои шабонарӯзии ӯ дар даҳсолаҳои гузашта барои ташкил ва таъсиси давлати миллӣ, ки барқарорӣи сулҳу субот ва таъмини рушди устувор аз рӯи ҳақиқати он ба шумор мераванд, аз воқеият сарчашма мегиранд.

Ҳулосаи Сарвари кишвар дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ташаббускор, раҳбар ва ҳаммуаллифи ин санад, қарарҳои, инчунин суханронии барномавии Пешвои миллат барои имрӯз, даҳсолаҳои минбаъда ва ояндаи дури таърихӣ иборат аз он аст, ки танҳо соҳти давлатдорӣи миллӣ омили ҳақиқати пайдорӣ, истиклолу озодӣ ва рушди устувор шуда метавонад.

Интиҳоби соҳти давлатдорӣи миллӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон қадидани ҷаҳонро наметавонад. Заминаи онро таърих ва тамаддуни ҷаҳон аз шашҳазорсолаи миллати тоҷик, муборизаи беамони фарзандони он барои истиклоли миллӣи давлатӣ ташкил мекунад.

Аз ҳамаи лиҳоз, ташаккули ҷаҳонбинии миллӣ аз мавзӯҳои мебошад, ки дар маркази таваҷҷуҳи Сарвари давлат ва табақаҳои пешқадами миллӣ қарор дорад. Мухтавои ҳақиқати сарсухани ӯшудаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба қитоби «Тоҷикон»-и Бобочон Гафуров ханӯз дар оғози давлатдорӣи шаходати ин андеша аст. Ва ҳақиқати Пешвои миллат дар Қарори навбатӣ аз ҳамаи азму рағм сарчашма мегиранд.

Мухтавои таълимоти Роҳбари давлат, ҳақиқати онро ҳештаншинӣ ва ҳудшинӣи миллӣ ташкил мекунад. Зеро «ҳақиқати шуур ҳудшинӣ аст ва ин охири таҳкурсии, асоси шуур мебошад» (Г. В. Ф. Гегель. Сочинения. Т. 3. – М.: Наука, 1956. – С. 214).

Бояд иқдор шуд, ки қарарҳои шахрвандии ҳақиқати навадуми асри гузашта аз қитоби аҷнабиён таҳкурсии ташкил ва таваҷҷуҳи ҳақиқати миллат қадидани гашт. Дар ин ҳақиқати ҳулоша

тӯдаи чавонони гумрох ва кисме аз намояндагони зиёиёни думрав ба рисолати таърихии худ хиёнат карда, хамчун олот истифода шуданд. Аз тарс ва беҳавсалагӣ бо онҳое хамрох гаштанд, ки ормонҳои миллии истиклолхоҳиро ба ҷанги хонумонсӯзи дар пояи фанатизми динӣ алангагирифта мубаддал сохтанд. Ин ҳолат борҳо хотиррасон мегардад. Бойгонихо ҳуччату аксу наворхоро барои таърих ва рӯзи мабодо ниҳаи медоранд. Аммо муҳим он аст, ки наслҳои имрӯз ва оянда ин ҳақиқатро донанд, то он рӯзгор такрор наёбад. Ба ҳамин маънӣ, шоир ва мутафаккири олмонӣ Гёте таъкид месозад: «Ҳақиқатро бояд доимо такрор кард, чунки дар атрофи мо раҳгумзадагӣ, гумроҳӣ доимо тарғиб карда мешавад» (И. В. Гёте (1749-1832). Собрание сочинений. Т. 1-13. – М.: 1932.)

Худшиносии миллии мафҳуми хизматӣ, ширпартоии расмӣ, мавзӯи одии ҷаласаҳо ва сарлавҳаи рӯзномаву маҷаллаҳо нест. Гегел дар ин маврид истилоҳи «хештаншиносии эътирофгашта»-ро истифода мебарад ва таъкид мекунад: «Ана ин хештаншиносӣ барои хештаншиносӣ аст, мустақиман, хамчун дигар зухурот барои зухуроти дигар аст. Ман дар ҷунин хештаншиносӣ худро хамчун «Ман»... дар муқобили дигар худшиносии хамчун мани мустақил мешиносам» (Г. В. Ф. Гегель. Сочинения. Т. 3. – М.: Наука, 1956. – С. 220). Намояндаи халқи дар олам барои эъмори давлатдорӣ воқеан миллии ва бо характери сохтаи миллии эътирофгашта хештаншиносиро як навъ муборизаи қавӣ мешуморад: «Ҷунин муқобилистӣ қасро ба як навъ ҳудӯғии озод ва барои дигаронро бо ҳамин сифати воқеӣ эътироф ва моил қунондан ҳидоят мекунад» (Г. В. Ф. Гегель. Сочинения. Т. 3. – М.: Наука, 1956. – С. 220).

Хештаншиносӣ ва худшиносии миллии навъи амал аст. Падидаи ҳомӯш, беранг, бефарқ, бетавофут, беҳаракат ва албатта, худнамоишдихӣ нест. «Ин гуна тазод, муқобилистӣ мубориза аст; барои он ки ман наметавонам дар «дигар» (қас, зухурот, падидаи ҷамъиятӣ – С. Я.) хамчун худ, худро бишиносам. Барои он ки «дигар» барои ман воқеияти мустақими ҳастӣ аст» (Ҳамон ҷо. – С. 220). Суханаширо идома дода, Гегел ҷиҳати иродатманд ва соҳибамал будан, ба қаси дигар таъсири мусбати барои миллат муфид расониданро таъкид месозад: «... ман барои ҳамин қўшиш мекунам, ҳамин гуна як навъ мустақими ро бишиканам» (Ҳамон ҷо. – С. 220). Ё дар ин маврид ҳулосаи қотеона мебарорад: «Мубориза барои эътироф қардан (худшиносӣ – С. Я.) хамчун натиҷаи амал, мубориза барои марғ ва ҳаёт аст» (Ҳамон ҷо. – С. 221).

Шуури миллии ва тавассути он ҳувиҷати миллии низомии ҷағонаи ҷаҳонбинии шахс дар бораи худ, падару модар, аҷдод ва умуман таърихи миллати хеш мебошад, ки тӯли ҳазорсолаҳо, ҳосатан, дар ҳамин сарзамин ҷашм ба олами ҳастӣ қушодаанд. Ба воқеа расидаанд. Қору фаъолият қардаанд. Забон, урфу одат ва тамаддуни он шакл гирифтааст. Афроди миллат дар рақобат, муборизаҳо ва ҷанбозихии шадид сарзамин ва арзишҳои миллии худро ҳифз қардаанд. Маҳз бо ном ва ба ҳоли ҳамин миллат дар набардҳо ва муборизаҳои ҳуниии таърих тавонистаанд ҳувиҷати миллии хешро нигоҳ доранд. Давлат соханд. Дар олам бо номи миллати худ муаррифӣ қардаанд.

Аммо бедор қардани шуури хештаншиносӣ ва худшиносии миллии дар шароити воқеагӣ аз шуури ғайримиллии, ки садсолаҳо дар мағз андар мағзи одамон ҷой гирифтааст, қори сахл нест. Он муборизаи дастҷамъонаро тавассути имқоноти давлатдорӣ – оила, мактаб,

илм, маориф, фарханг, васоити ахбори умум ва муҳимтар аз ҳама рӯҳи ба андозаи кавӣ ташаккулефтаи зиёиёни миллиро тақозо дорад.

Аммо бо вучуди баъзе кӯшишҳо нақши «синфи соҳибтафаккур», ки мансуб ба «мағзи миллатанд» (истилохоти истифодашуда дар фалсафаи илмӣ), ҳоло ҳам дар ташаккули ҳештаншиносӣ ва ҳудшиносии миллий, дар алоқамандӣ бо вазъи воқеӣ – муборизаҳои иттилоотӣ, ки як падидаи одӣ, аммо барои одамони ноогоҳ хатарнок ва пешгӯишавандаи ҷараёни зиндагии рӯзмарраи давлати миллий аст, муассир нест.

Фаъолияти иттиҳодияҳои соҳибкаламон, мутахассисони соҳаҳои журналистика, илм, кафедраҳои ҷамъиятии мактабҳои олӣ, муассисаҳои фарҳангӣ дар майдони набард бо душманони соҳти давлатдорӣ миллий, бедор кардани ҳисси ҳештаншиносӣ, ҳудшиносии миллий, ғош кардани омилҳои пайдоиш ва ғустариши ақидаҳои бегонапарастӣ, экстремизми динӣ ва ҳурофотпарастӣ самаранок ба назар намерасад. Дар маҷмӯъ, зарур аст ба эътибор гирифта шавад, ки «илм он қадар зухуроти қаноатбахшандаи ҳудпарастӣ нест ва қасони ҳушбахте, ки метавонанд ҳешро ба иҷрои вазифаҳои илмӣ бахшанд, ҳудашон аввалин ҳуда, бояд донишхояшонро ба мардум расонанд» (Пол Лафарг).

Масъалаи ҳештаншиносӣ ва ҳудшиносии миллий – масъалаи пойдорӣ, устуворӣ, бақои миллат ва давлати миллий аст. Чойи онро қудратмандтарин падидаи дигар (артиш, қилоҳи ҳастай, мақомоти амниятӣ мучаххаз бо қулли имқонот), ҳатто ҳуқумати аз лиҳози сиёсати иҷтимоӣ муваффақ гирифта наметавонад. Таҷрибаи сиёсии ду садсолаи ахир инро бори дигар тақдир қард. Бузургтарин артиш «дасти қудрату мансаби соҳибқоҳ»-и миллат (Ҳофиз) рӯҳи миллат аст. Чизи дигаре нест.

Ҳулоса

Дар Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси Олӣ вазъияти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии мамлақат дар наватарин давраи таърихӣ мавриди таҳлил ва арзёбӣ қарор дода ҳуда, воқуниши баробарвазни Ҳуқумати мамлақат нисбат ба ин воқеият возеху равшан тафсир ғаштааст.

Тавре хотирнишон қардид, тибқи супориши Пешвои муаззами миллат, масъалаи маънавиёт, қаҳонбинӣ миллий, ҳештаншиносӣ ва ҳудшиносии миллий, мувофиқ қунонидани вазифаҳои тарбияи омма, мактаб ва маориф бо талабот ва зарурати минбаъд ҳам мустақкам қардонидани пояҳои давлати миллий аз муҳимтарин вазифаҳои Ҳуқумати Қумҳурии Тоҷикистон, вазорату қумитаҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳоқимияти давлатӣ шуморида мешавад.

Агар ба воқеияти раванди эъмори давлати миллий назар андозем, мебинем, ки тавассути заҳматҳои шабонарӯзии Роҳбари давлат «дунё дигар ва сарзамини тоҷикон қулбасар ҳуд» (М. Турсунзода). Аммо аз лиҳози қаҳонбинӣ қисмати қомеа ниёз ба тавачҷуҳ ва роҳнамоии маънавий дорад.

Тағйироти кулӣ дар соҳаи тарбияи ҳештаншиносӣ танҳо бо фидокориҳои як нафар ба амал намеояд. Таълим, махсусан тарбия муносибати муназзам ва ҷаҳолсозии кулӣ ҷомеа, алаҳусус, зиёиёни миллиро тақозо мекунад.

Мухтаво ва мундариҷаи ҷаҳонбинии сохти давлатдорӣ мо аз лиҳози ҳуқуқӣ ва мантики сиёсӣ давлатдорӣ милли мебошад. Бо тақия ба таърихи зиёда аз шашҳазорсолаи миллат, забон, фарҳанг, анъана, урфу одат ва маданияти миллии мо рӯи милли асоси маънавиётӣ давлат ҳисобида мешавад. Дигар шаклҳои афкори ҷамъиятӣ, мисли давлатҳои мутамаддин, ин ҷаҳонбиниро қувват мебахшанд. Барои ваҳдат, ягонагӣ, сулҳу субот ва рушди милли ба рӯи милли, ки ҳамчун пойдевори истиқлолият ва абадияти давлати милли таъйиноти таърихӣ дорад, ба тарзи мусолиҳатомез, содиқона, рӯйрост ва ошкоро хизмат мекунанд.

Рӯи милли, ҳамчун низоми ҷаҳонбинӣ, ахлоқ ва маънавиёт ҷамъиярин шакли шуури ҷамъиятӣ махсуб мегардад. Агар он ҳамчун асоси тарбия барои сохтан ва пойдор нигоҳ доштани давлати милли истифода шавад. Таърихи пурғановат, тамаддуни бегонапарастонаи оламшумул, забони муктадир, характери милли – намунаҳои олии ҷоннисорӣ фарзандони миллат дар роҳи ҳимояи марзу буми ҳеш бар зидди аҷнабиён, ҷаҳонбинии ҳаробиовари онон тавони мубориза бурдан, истодагарӣ карда тавонистан ва голиб омаданро дорад.

Дар ин раванд, рӯи милли бо сифатҳои оӣ, муқоисашаванда ва озмудашуда ба давлати милли ҳамчун ҷавшан хизмат мекунад. Ақидаҳои аполотетикӣ сирф бегонапарастонаи террористӣ-экстремистӣ нахзатия, ваҳобия, салафия, ихвония ва монанди инҳоро, ки бозигарони глобалӣ ва минтақавӣ ба мағзи ҷавонони тоҷик ворид сохта, онҳоро дар амалҳои террористӣ истифода менамоянд, ҷақат бо шуури милли метавон ҳунсо ва нобуд кард.

Масъалаи тарбияи ҷаҳонбинии милли, дар маҷмӯъ, ду субъёкти асосӣ дорад: ҷомеа ва давлат.

Ба қисмати аввал, пеш аз ҳама, зиёиёни воқеан милли дохил мешаванд. Дар шароити ҷавқулодаи таърихӣ мо тақдир даст дод, ки миллати ҳазорсолаи азияти бедавлатӣ қашида соҳиби давлати милли гардад.

Пешвои миллат на танҳо давлати тоҷиконро асос қузошт, балки рӯи миллиро аз лиҳози назариявӣ ва сиёсӣ амалӣ ҳамчун ҷаҳонбинии милли эҳё кард, қувват бахшид. Аз ин имконоти таърихӣ синфи соҳибтаҷаққури мубориз бояд истифодаи аъзам намоад. Донад ва ҳулоса қунад, ки ояндаи миллат ва давлати милли маҳз ва танҳо аз тарбияи ҷаҳонбинии милли вобастагӣ дорад.

Аммо дар ҳар сурат масъули асосӣ таҷкил ва роҳандозии тарбияи ҷаҳонбинии милли давлати милли ва тамоми зинаҳои соҳторҳои давлатӣ мебошанд. «Нақши тарбиявӣ давлат нисбат ба бошандагони давлат иборат аз он аст, ки ҳар як нафарро аъзои давлат гардонад, ба ҳотири он ки онҳо (шаҳрвандон – С. Я.) мақсадҳои шахсиро ба мақсадҳои умумӣ (ҷамъиятӣ – С. Я.) табдил диҳанд, барои он ки бешуурии дағалро ба

ангезаҳои иродатманди ахлоқӣ мубаддал созанд ... шахсияти алохидаро ба тарзи зиндагии кулл сафарбар намоянд ва дар мачмӯъ, ҷаҳонбинии кулл дар шуури ҳар як фарди алохида таҷассум ёбад» (Мисли и изречения. Составитель С. Х. Карин. Алма – Ата: 1964. – С. 311).

Мухтавои таълимоти Пешвои миллат дар соҳаи тарбия, дар мачмӯъ ва дар Паёми наҷбатӣ аз ҷумла дар он аст, ки тамоми фаъолияти ҷомеа, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, мактаб, маориф, зиёиён ба бедор кардани ҳисси ҳештаншиносӣ ва ҳудшиносии миллӣ равона карда шаванд. Мухтаво ва ҳадафи қори тарбиявӣ дар ин самт моил қунонидан ба «ҳудшиносии эътирофқардида»-и миллии ҳар як узви ҷомеа мебошад.

Натиҷаи ҳама гуна тарбия бояд муътақидқардонӣ ба идеяҳои давлати миллӣ бошад. Бидуни ҷунин дастоварди заҳматталаб ва мақсаднок раванди эъморӣ давлати миллӣ ва ҳифзи амнияти ҷомеа дар ҳар як марҳалаи таърихӣ зерӣ суол хоҳад рафт.

Маҳз ба ҳамин хотир Паёми наҷбати Пешвои миллат дар масъалаҳои рушди маънавиёти миллӣ ва давлати миллӣ ҳамчун роҳнамо ҳизмат меқунад.

С. Ятимов,

доктори илмҳои сиёсӣ,

узви вобастаи Академияи миллии

илмҳои Тоҷикистон